

RELAȚIILE FRANCO-ROMÂNE

ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII

Două secole de politică de cooperare fragmentată

Benoit BAVOUCET

Teză de doctorat în științe politice

Sub coordonarea domnului prof. univ. dr. Sergiu MIȘCOIU

Rezumat

Timp de 200 de ani Franța și România au menținut relații strânse în domeniul sănătății. Acestea au debutat în 1815, odată cu obținerea la Paris a primului doctorat în medicină de către un student român pe numele de Ion Vretos Seraphim și se confruntă astăzi cu o evoluție fără precedent, odată cu dezvoltarea în România, a filierelor medicale francofone de medicină generală, stomatologie, farmacie și ale medicinei veterinare. Această relație a rămas pentru o lungă perioadă de timp una asimetrică (Franța își disemina expertiza, iar România o capta), însă astăzi, aceste relații sunt marcate astăzi de o inversare a influenței, datorată succesului acestor filiere în relația cu studenții francezi, unde majoritatea nu au reușit să promoveze un examen de admitere deosebit de selectiv în propria lor țară. Din 1.700 de români care studiau medicina în Franța în 1918, astăzi am ajuns la 2.000 de tineri francezi care studiază medicina în România. Cum explică știința politică această schimbare de paradigmă care consacră în prezent Cluj-Napoca ca principal sediu al celei mai mari comunități de studenți francezi din Europa Centrală și de Est ? Prezenta teză de doctorat în științe politice își propune să studieze relația dintre cele două țări în domeniul sănătății din secolul al XIX-lea până în prezent. Sunt discutate fundamentele acestei cooperări, evoluția sa haotică ca rezultat al istoriei europene contemporane, adecvarea sa la modelele teoretice ale diplomației în sănătate, precum și particularitatea franco-română în ceea ce privește cooperarea universitară, în care orașul Cluj-Napoca ocupă un loc de frunte.

Primul capitol al cercetării noastre este dedicat diplomației în sectorul sănătății și are ca scop identificarea unor noi forme de politici de influență, unde sănătatea reprezintă pe de o parte, un nou atribut, iar pe de

cealaltă parte, excepționalitatea franceză în acest domeniu. În prima secțiune, scopul nostru este acela de a identifica locul ocupat, în cadrul *soft power*, a diferitelor tipuri de diplomație în sănătate (medicală, de urgență, umanitară și sanitară), care sunt definițiile acestor termeni, precum și care este contribuția Franței în acest domeniu.

În a doua secțiune vom aborda mijlocul în care modelul francez al diplomației medicale este unic: cum medicul s-a impus ca o figură centrală în societatea franceză și modul în care acesta s-a consolidat treptat în domeniul politic, apoi diplomatic. Pentru a face acest lucru, este invocată figura istorică și îndepărtată a lui Rabelais, dar și a unora mai apropiate de zilele noastre, cum sunt Philippe Douste-Blazy și Bernard Kouchner. Obiectivul nostru este acela de a demonstra cum, de la autorul *Gargantua și Pantagruel* până la *French doctors* (Medicii francezi) medicii diplomați alimentează gândirea politică externă a Franței, printr-o anumită libertate a minții și o capacitate de a impune noi modele de gândire, cum ar fi cea a dreptului de ingerință umanitară.

Ca și concluzie a acestui prim capitol, am stabilit că diplomația medicală, diplomația de urgență, diplomația umanitară și diplomația sanitară nu constituie concepte în sensul în care John Gerring le înțelege, ci că pot fi combinate într-o singură noțiune, în conformitate cu viziunea sinoptică dezvoltată de către Ludwig Wittgenstein. Definiția prescurtată adoptată pentru ceea ce se numește *diplomația umană* în acest capitol este după cum urmează: păstrarea vieții umane în timp de război și pace, prin promovarea unor servicii de sănătate echitabile pentru toți.

Al doilea capitol al acestei cercetări identifică resorturile diplomației franceze în România în domeniul sănătății, demonstrând că relațiile bilaterale dintre cele două țări se încadrează în modelele generale ale științei politice, descrise în primul capitol.

Prima secțiune este dedicată diplomației medicale din timpul Primului Război Mondial și în special misiunii medico-militare franceze comandată de locotenent-colonelul Henri Coullaud (1872-1954). Acest detașament este plasat la Comandamentul Armatei Române de către Generalul Berthelot, comandantul Misiunii Militare Franceze pe Frontul de Est și finanțat de guvernul român. Din 1916 până în 1918, acțiunea

acestei misiuni medico-militare s-a dovedit a fi decisivă în lupta împotriva epidemiei de tifos care a devastat trupele române fortificate la Iași și în restul Moldovei. Această primă secțiune face posibilă evidențierea unor figuri precum cele ale doctorului Jean Clunet (1878-1917) sau ale asistentei medicale Geneviève Hennet de Goutel (1885-1917), care demonstrează atât sacrificiul de sine, cât și nivelul ridicat de profesionalism al personalului medical, ale căror acțiuni au fost redescoperite cu ocazia Centenarului Marelui Război.

A doua secțiune oferă oportunitatea de a interoga rolul Operațiunii de Salvare a Satelor Românești (OVR) în relație cu solidaritatea ce urmează a fi exercitată în România, într-o perioadă esențială din istoria sa contemporană. Confruntată cu *politica de sistematizare urbană* întreprinsă de Nicolae Ceaușescu, o vastă mișcare a fost organizată la sfârșitul anilor '80 în comunitățile de intelectuali francofoni din Europa, pentru a evita distrugerea a sute de sate și deteriorarea culturii rurale în România. Acest capitol oferă o înțelegere a modului în care această asociație, născută din tradiția înfrățirii în Franța, a trecut de la protecția patrimoniului la ajutorul umanitar pentru a deveni o pârghie puternică a diplomației descentralizate între Franța și România.

După căderea regimului comunist în 1989, România a văzut fluxul de ajutor umanitar pe tot cuprinsul teritoriului, dar adaptat parțial la nevoile populației. A treia secțiune va arăta cum, într-un mod clasic, acest ajutor primit de la ONG-uri (Médecins du Monde, Médecins sans Frontières), asociații precum OVR precum și din partea statului francez, va evolua foarte rapid de la asistența medicală de urgență la consolidarea ofertei de ajutor medical, atât în țară, cât și pentru sectoarele specializate, cum ar fi pediatria (orfelinate).

Astăzi, diplomația medicală și sanitară a Franței participă, de asemenea, la structurarea sectorului sănătății din România: sprijin din partea *Expertise France* în cadrul programelor actuale de înzestrare a spitalelor (2017-2026) susținute de Uniunea Europeană, programul de formare științifică și profesională pentru medici specializați în tratarea arsurilor, înainte și după tragedia de la Colectiv (2015).

Al treilea capitol analizează parteneriatele universitare franco-române în domeniul sănătății și modul în care orașul Cluj-Napoca s-a impus ca și „laborator” al acestei cooperări.

În cadrul primei secțiuni, este demonstrat modul în care influența medicală franceză în România a făcut parte dintr-un continuum încă din secolul al XIX-lea. Sunt identificate patru perioade: *Perioada protoistorică* (1810-1916) de captare a cunoștințelor medicale franceze de către elitele românești; *Perioada istorică* (1916-1947) de diseminare a tradiției medicale franceze în România; *Înghețarea istoriei* (1948-1989) marcată de încetinirea difuzării expertizei medicale franceze în România în perioada comunistă și în cele din urmă, ultima secvență a *Sfârșitului istoriei sau a Revenirii istoriei*, conform viziunii lui Francis Fukuyama sau ale lui Samuel Huntington, care interoghează influența actuală a Franței din 1989 până în prezent.

A doua secțiune studiază contribuția fundamentală a Misiunii franceze de cooperare universitară la Cluj în contextul perioadei interbelice și al revenirii Transilvaniei la România Mare. Două domenii sunt ulterior vizate de această cooperare: literatura și lingvistica, precum și medicina și științele medicale. Amprenta lăsată de această misiune și de către membrii acesteia rămâne de neșters și încă vizibilă astăzi, în ceea ce privește structurarea învățământului și impactul tradiției franceze.

În cele din urmă, în ultima secțiune, se discută despre dezvoltarea contemporană a cooperării universitare în domeniul sănătății în Cluj-Napoca, caracterizată de cazul specific al filierelor medicale francofone. Este vorba de evocarea dezvoltării lor în contextul european și de a demonstra modul în care acestea au devenit un obiect politic în urma „crizei sinuciderilor” din 2015 care a lovit comunitatea studenților francezi de la medicină din Cluj, o criză în mare măsură retransmisă în mass-media franceză și cea română și al cărui mecanism este studiat.

Cuvinte-cheie

Relațiile franco-române

Diplomația în sănătate

Diplomația umanitară

Diplomația de urgență

Diplomația medicală

French doctors (Medicii francezi)

Misiune medico-militară

Operațiunea de Salvare a Satelor Românești (OVR)

Misiune de cooperare universitară

Filiere francofone ale medicinei

TABLE DES MATIÈRES

Remerciements	3
Sommaire	4
Table des matières	5
Liste des annexes.....	10
Liste des tableaux	12
Liste des figures	14
Liste des abréviations utilisées	15
INTRODUCTION GÉNÉRALE	22
Contexte	22
Raisons du choix de ce sujet	23
Hypothèses de recherche	26
Cadre théorique	27
Méthodologie	28
Structure de la thèse	33
CHAPITRE I – DIPLOMATIE ET SANTÉ : DES NOUVELLES FORMES DE POLITIQUE D’INFLUENCE À LA SINGULARITÉ FRANÇAISE	37
1 – Concepts et outils	37
1.1 – La diversité des nouveaux modèles de <i>soft power</i> face aux enjeux politiques contemporains	37
1.1.1 – Les différents types de <i>soft power</i>	37
1.1.2 – De <i>l’exception culturelle française</i> à la <i>diversité culturelle</i>	40
1.2 – Diplomatie médicale, d’urgence, humanitaire et sanitaire : analyse des notions	45
1.2.1 – Diplomatie médicale et diplomatie d’urgence : un champ d’intervention bilatéral.....	49
1.2.1.1 – Des notions aux définitions erratiques	49
1.2.1.2 – Des cibles différenciées	52
1.2.1.3 – Des modes d’action en soutien aux politiques extérieures	56
1.2.1.4 – Des notions de temps de crise	59

1.2.1.5 – Système politique face à système technocratique	63
1.2.1.6 – Entre remise en cause et processus de stabilisation	65
1.2.1.7 – Rémunératrices ou déficitaires, mais puissant vecteur de politique étrangère	71
1.2.2 – Diplomatie sanitaire et diplomatie humanitaire : un champ d'intervention multilatéral	74
1.2.2.1 – Des notions aux contours établis	74
1.2.2.2 – Les hommes de terrain, initiateurs et diffuseurs de ces notions	78
1.2.2.3 – L'ONU comme cadre de négociation	81
1.2.2.4 – Apporter une réponse diplomatique en matière de santé au défi de la société industrielle naissante	87
1.2.2.5 – La diplomatie humanitaire face aux situations hors norme ; la diplomatie sanitaire productrice de normes internationales	92
1.2.2.6 – Neutralité suisse et universalité française	99
1.2.2.7 – Des investissements conséquents pour des besoins colossaux	103
2 – Le médecin-diplomate : une singularité française	108
2.1 – La figure du médecin, une passion française	108
2.2 – Le médecin diplomate, une incongruité dans un monde codifié ?	113
2.3 – Rabelais, géniteur du médecin diplomate français	116
2.4 – La diplomatie, objet de choix discrétionnaire de la part du Président de la République	121
2.5 – Douste-Blazy, le précurseur	124
2.6 – La guerre du Biafra, établissement d'un nouvel ordre humanitaire international	128
2.7 – Ingérence humanitaire : droit ou devoir?	133
2.8 – Les <i>French doctors</i> , des terrains de conflits aux manettes de la diplomatie française	138
Conclusion intermédiaire	141

Chapitre II – LES RESSORTS DE LA DIPLOMATIE FRANÇAISE EN ROUMANIE DANS LE DOMAINE DE LA SANTÉ 153

1 – La diplomatie médicale Française durant la Première guerre mondiale 153

1.1 – Une Roumanie hésitante, appuyée par la France, qui ressort finalement victorieuse du conflit 154

1.2 – L'appui décisif de la Mission militaire française (MMF) commandée par le Général Berthelot (1861-1931) 158

1.3 – La Mission médico-militaire française (MMMMF) au cœur de la diplomatie médicale de la France 159

1.4 – Jean Clunet, figure quasi-christique de l'engagement médical français en Roumanie 172

1.5 – Geneviève Hennet de Goutel : un exemple de l'abnégation des infirmières françaises 182

2 – L'Opération villages roumains (OVR) : de la défense du patrimoine à l'intervention humanitaire 185

2.1 – La coopération décentralisée franco-roumaine : un objet singulier dans l'univers des jumelages en France 185

2.2 – OVR au cœur de la solidarité bilatérale décentralisée entre la France et la Roumanie 191

3 – De l'aide humanitaire inadaptée au renforcement des capacités en santé 201

3.1 – Les orphelins roumains, victimes de l'histoire et des faiblesses des politiques publiques roumaines en direction de la pauvreté 201

3.1.1 – Les enfants de l'État 201

3.1.2 – Une aide humanitaire rapidement orientée vers les orphelinats 204

3.2 – OVR principal acteur de la coopération décentralisée en matière d'aide humanitaire et d'aide au développement 211

3.3 – La diplomatie médicale et sanitaire française en faveur de la coopération technique franco-roumaine 228

3.3.1 – Les grands brûlés 228

3.3.2 – Les trois projets d’hôpitaux régionaux d’urgence roumains, enjeux de la diplomatie sanitaire et économique française	240
--	-----

Conclusion intermédiaire	246
--------------------------------	-----

CHAPITRE III – LA COOPÉRATION UNIVERSITAIRE FRANCO-ROUMAINE DANS LE DOMAINE DE LA SANTÉ : DE L’INFLUENCE POLITIQUE FRANÇAISE AU « LABORATOIRE » CLUJOIS .....

250

1 – L’influence française dans la construction de l’idéologie médicale roumaine .....

250

1.1 – <i>La période protohistorique</i> (1810-1916) : la captation des savoirs médicaux français par les élites roumaines	252
---	-----

1.2 – <i>La période historique</i> (1916-1947) : la diffusion de la tradition médicale française en Roumanie	266
--	-----

1.3 – <i>Le gel de l’histoire</i> (1948-1989) : un ralentissement de l’influence médicale française en Roumanie	277
---	-----

1.4 – <i>Fin ou retour de l’histoire</i> (depuis 1989) : quelle influence de la France dans le domaine médical depuis la chute du communisme ?	285
--	-----

2 – La Mission de coopération universitaire à Cluj (1921-1948) : édification de la nouvelle université roumaine et structuration des sciences médicales et de santé dans le cursus .....

295

2.1 – La France de l’Entre-deux-guerres, entre fascination et répulsion des milieux intellectuels roumains	297
--	-----

2.2 – L’enseignement de la médecine à Cluj : du crépuscule hongrois à l’aube roumaine	302
---	-----

2.3 – L’influence de la mission de coopération universitaire française dans le processus de <i>roumanisation</i> de l’Université de Cluj (1919-1948)	308
--	-----

2.3.1 – Un recrutement ambitieux et pragmatique	311
---	-----

2.3.2 – Une formation initiale de haut niveau	313
---	-----

2.3.3 – Une arrivée en deux temps	314
---	-----

2.3.4 – Une relation fusionnelle à l’institution, sauf pour Thomas	316
--	-----

2.3.5 – Une activité de recherche intense et originale	319
--	-----

2.3.6 – La Roumanie, une opportunité de carrière	321
2.3.7 – Cluj, un enjeu stratégique	324
3 – Cluj-Napoca, siège de la plus importante communauté d'étudiants français d'Europe centrale, orientale et de l'Est	326
3.1 – L'écosystème des formations médicales francophones	326
3.1.1 – La Roumanie, leader de l'offre universitaire médicale francophone et anglophone en Europe centrale, orientale et de l'Est	326
3.1.2 – La francophonie : fondement du modèle économique	336
3.1.3 – Cluj-Napoca en chef de file	342
3.1.4 – Des profils d'étudiants qui interpellent	347
3.1.5 – Iași, un concurrent lointain et secondaire	352
3.2 – La <i>crise des suicides</i> à Cluj-Napoca, révélatrice des fragilités d'un modèle	355
3.2.1 – Une migration qui se développe dans un contexte européen	355
3.2.2 – Les étudiants français de médecine en Roumanie face aux réticences de la profession	362
3.2.3 – Une crise soudaine qui provoque une rupture	367
3.2.4 – La question de l'intégration des étudiants français au centre de la résolution de la crise	372
3.2.5 – Une crise gérée « de façon exemplaire »	375
3.2.6 – Le rôle des médias durant la <i>crise des suicides</i>	384
Conclusion intermédiaire	392
CONCLUSION GÉNÉRALE	396
ANNEXES	410
BIBLIOGRAPHIE	515